

DE BRUGSE POORTWIJK WIL ZICH AFSCHEUREN VAN GENT (1846): ROOIGEM ONAFHANKELIJK!

Luc Devriese

In november 1846 werd een wel heel bijzonder verzoekschrift of petitie in het Nederlands gericht aan de 'Heeren Voorzitter en Leden der Kamer van Volksvertegenwoordigers te Brussel' (afb. 1). Het ging uit van de inwoners van de Brugsepoort die zich als aparte gemeente wilden organiseren, ongeveer zoals Ledeberg buiten de Brusselsepoort dat al sinds de Franse tijd als onafhankelijke gemeente bestond (1).

A photograph of a handwritten document in cursive script. The text reads: 'Rekwest van het Voorgeborgte der Brugschepoorte'. The ink is dark on a light background. There is a large, decorative flourish at the end of the word 'poorte'.

Afb. 1. Afschrift van de aanhef van het rekwest (petitie) ingeschreven bij de griffie van de Kamer van Volksvertegenwoordigers als rekwest nummer 995 in november 1846 bewaard in het Stadsarchief Gent, Reeks P7 nr. 59.

Het is een volledig onbekend gebleven episode uit onze stadsgeschiedenis. Hoewel er geen gevolg gegeven werd aan het verzoek en de problemen grotendeels spontaan verdwenen in 1860 toen de poortsluitingen en de daar gehe-

ven tollen (octrooien) afgeschaft werden, loont het toch de moeite om de grieven van de ‘bewoonders’ van dit ‘voorgeborgte’ eens nader te bekijken. Ze waren, zoals we zullen zien, financieel benadeeld, bleven verstoken van veel mogelijkheden die de stad bood en hadden slechts beperkt toegang tot de stad: enkel tijdens de openingsuren van de stadspoorten. Redenen te over om te klagen. Ze voelden zich terecht, mogen we zeggen, als tweederangsburgers behandeld.

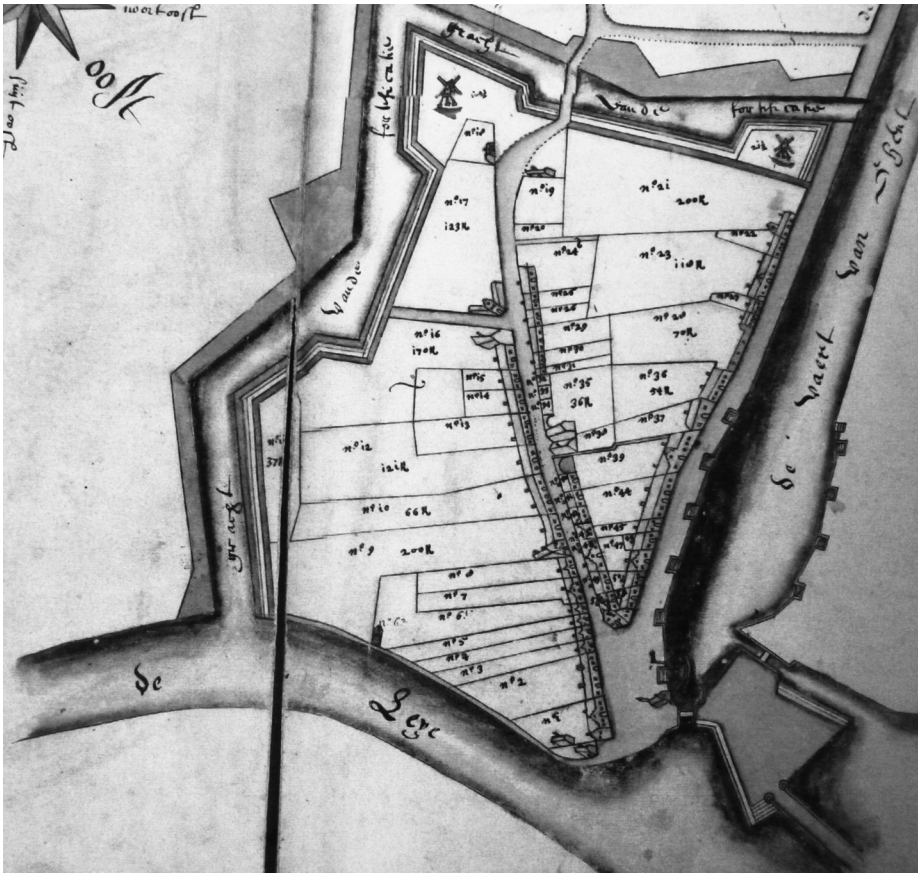
‘Voorgeborgte’

De bebouwde zone om en rond de huidige Phoenixstraat was al vrij uitgebreid nog voor de Brugsevaart gegraven werd in de jaren 1620. Men kan zich daarvan vergewissen op de kaart van Braun en Hogenberg uit 1575 (afb. 2). In de tweede helft van de 17de eeuw werd er een omwald hoornwerk aangelegd om het hoofd te bieden aan de Franse militaire bedreiging ten tijde van Louis XIV. De Brugsepoortwijk was van dan af een authentiek ‘voorgeborgte’: een woonwijk binnen een ‘voorborg’ of ‘voorburcht’, een uitspringend versterkt gedeelte, een dikwijls hoornvormig uitsteeksel van de versterkte stad. Vandaar ook de term ‘hoornwerk’. Het woord ‘voorgeborchte’ is al lang niet meer in gebruik, maar de Franse homoloog faubourg, kennen we des te beter.

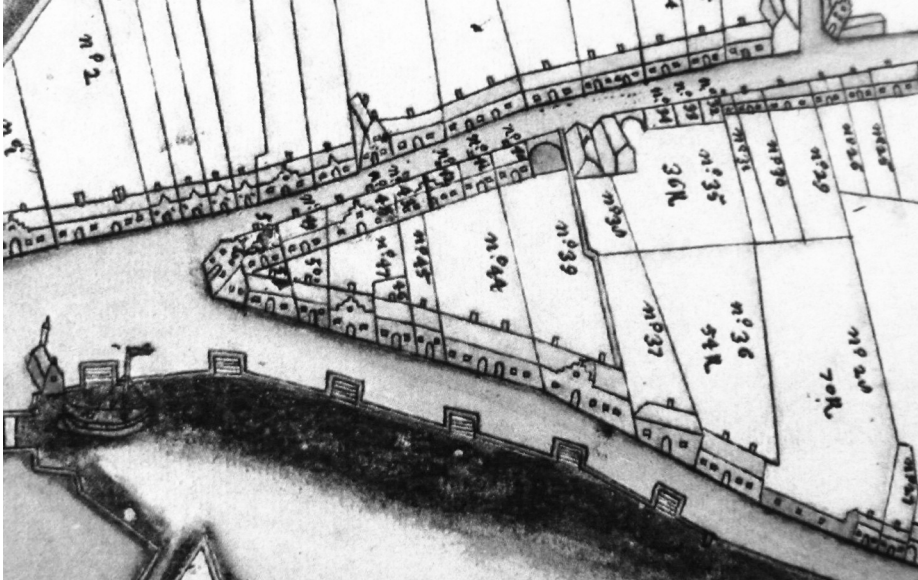

Afb. 2. Detail uit de kaart van Braun en Hogenberg (1575 - 1876). Onderaan: Ekkergem met de stadsmuur aan de huidige Nieuwe Wandeling. Links daarboven het Kartuizerklooster van Rooigem, Rechts de grote waterpartijen rond de eigenlijke Brugse Poort. Daartussen: losse bebouwing van de Brugsepoortwijk.

Het voorgeborgte dat ons hier interesseert sloot aan bij de Brugsepoort, poort die in feite op zich zelf al een ingewikkeld verdedigingscomplex was met grote waterpartijen en meerdere bruggen (zie het artikel over de Contributiebrug). Bij het aanleggen van de vaart en het hoornwerk moeten er wel enkele woningen gesneuveld zijn, maar de bewoning binnen wat men vanaf die tijd het voorgeborgte ging noemen, bleef vrij intact. We zien dat op een fragment van de kaart uit 1696 opgemaakt door de landmeters van Bochhaute en Reynax (afb. 3 en 4).

Afb. 3. Detail uit de kaart van de landmeters van Bochhaute en Reynax (1775, Stadsarchief Gent, reeks 98 nr. 9). Er is aaneengesloten bebouwing ter hoogte van de Leiekaai, aan de Zuidkaai en aan beide zijden van de Phoenixstraat. De Kettingstraat (naar links) binnen de massieve omwalling en de Gouden Sterstraat (boven rechts) er net buiten zijn duidelijk weergegeven. Onderaan aan de andere zijde van de Brugsevaart: het boogvormige tracé van het begin van de Kerkstraat, nu nog steeds herkenbaar in de Guldenvliesstraat. Enkel het gedeelte van de wijk rond de Phoenixstraat was dus in het voorgeborgte begrepen.

Afb. 4. Nog meer gedetailleerd en anders georiënteerd: de huizenrij in 1775 binnen het voorgeborge van de Brugsepoort zoals weergegeven door van Bochaute en Reynax. Het nog bestaande huis (afb. 5) met puntgevel aan de hoek van de Phoenixstraat en de Kettingstraat is goed herkenbaar.

In de jaren 1780 werden er ongeveer 250 huizen geregistreerd en hun huurwaarde geschat om de stedelijke belastingen op de huizen (de huisgelden) te kunnen innen. Voor het eerst werden ze officieel geregistreerd in een aparte wijk 'Royghem, Wondelghem en het Scheyergat' (2). Tien complexen met 86 kleine laagwaardige huisjes van het beluiktype werden geteld. Dit typeert de wijk als behorend tot de armere buurten, exacter gesteld: als een wijk met een relatief hoog percentage schamel behuisde bevolking. De hoger geprijsde gebouwen waren op enkele uitzonderingen na vooral molens en ook herbergen. Eén enkele, de herberg Chasse royale, stak met zijn geschatte huurwaarde van 42 pond Vlaams ver boven de anderen uit (3).

Na de ontmanteling van de stadsversterkingen in diezelfde jaren 1780 breidde de bewoning zich geweldig uit. Het detail uit de kaart van Saurel (1841) dat we hierbij afdrukken (afb. 5), uit de tijd van het verzoekschrift dus, geeft een idee van de woonsituatie in wat men nog steeds het 'voorgeborge buiten de Brugsepoort' bleef noemen hoewel er geen 'borcht' (versterkt voorwerk) meer was.

Het gebied was in twee delen gesplitst door de Brugsevaart. Het hele zuidwesten er van wordt in het verzoekschrift en ook op de Saurel kaart Rooigem genoemd, naam die we nu enkel associëren met de zone rond de Rooigemlaan. De andere zijde van de vaart, de noordoostelijke zijde wordt aangeduid als ‘Kerkstraat’. Zoals in het artikel over de Contributiebrug in dit tijdschrift beschreven, was dat een oude landweg die vanuit de Brugsepoort naar de verdwenen middeleeuwse kerk van Wondelgem leidde. Die stond destijds aan het uiteinde van de huidige Maïsstraat bij de watertoren. Niet enkel die kerk en de naam Kerkstraat verdwenen, de straat zelf bestaat nog nauwelijks, op een klein stukje na, de Guldenvliesstraat. Die buurt beschouwen we nu meestal als een onderdeel van de later ontwikkelde Rabotwijk.

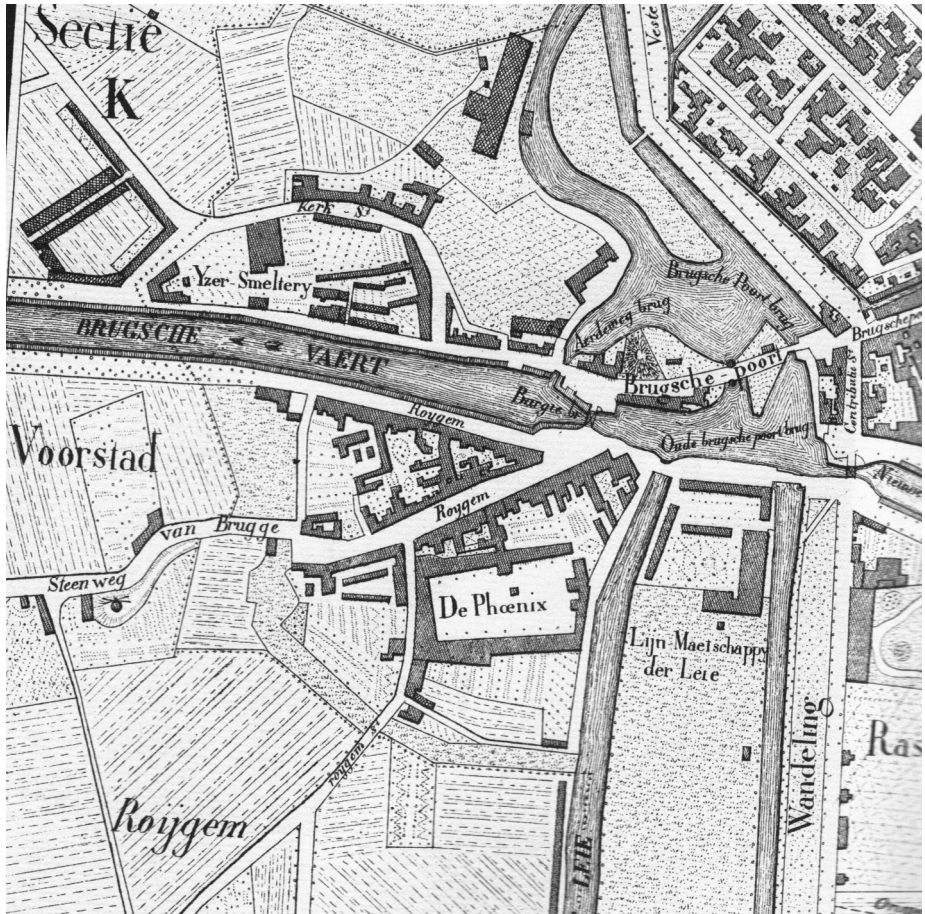

Afb. 5. Van de woningen uit de tijd van het ‘echte’ versterkte voorgeborge blijft nog een enkel huis goed herkenbaar: Phoenixstraat (foto 2014).

De bewoners van het voorgeborge van de Brugsepoort waren, zoals blijkt uit het verzoekschrift dat we hieronder publiceren, nog grotendeels land- en tuinbouwers. Hoewel de industriële ontwikkeling buiten de stadsvesten pas na 1860 echt op gang getrokken zou worden, waren er zich aan beide zijden van de vaart toch al fabrieken komen vestigen, en niet van de minste. Op het kaartfragment uit 1841 weergegeven in afb. 6 staan twee metaalfabrieken aangeduid: de Phoenix bij de gelijknamige straat en een niet bij naam genoemde ‘Yzer - Smeltery’ op de andere oever van de Brugsevaart bij de huidige Bargiekaai. De vlasspinnerij aan de Nieuwe Wandeling, bekend als de grote Lys, die zich

later enorm zou uitbreiden, staat aangeduid als de Lijn (vlas, le lin: linnen) Maetschappy de Leie. Om de toegankelijkheid te bevorderen kreeg deze laat-

ste een apart statuut doordat ze via een ‘hulppoortje’ bereikbaar gemaakt werd zonder door de eigenlijke Brugsepoort met haar tollē te moeten trekken. Tussen de fabrieken ontwikkelde zich in die tijd in stormachtig tempo een dicht opeengepakte agglomeratie. In 1854, amper acht jaar na het opstellen van hieronder weergegeven verzoekschrift, telde de toen pas opgerichte succursale (hulpparochie) Sint-Jan Baptist van de parochie Ekkerghem buiten de Brugsepoort 7500 ‘zielen’ (4).

Afb. 6. Detail uit de Kaart van Saurel (1841, DSMG Sint-Amandsberg, originele gegraveerde versie in het Gentse Stadsarchief). Bemerkt de aanduidingen Roygem ook bij de Brugsevaart. De bebouwing rond de Kerkstraat is veel geringer. Nog heel veel voor tuinbouw geschikte open ruimte. Naast de met naam aangeduide fabrieken (zie tekst) is de De Smet fabriek herkenbaar bovenaan bij de Waldamvestgracht.

Verzoekschrift

We keren terug naar ons eigenlijke onderwerp, de petitie. We reproduceren de tekst integraal (hier cursief) maar knippen hem in stukjes om het in ambtelijke termen gestelde stuk leesbaar (en verteerbaar!) te maken en tussendoor te verduidelijken.

Aen de Heeren Voorzitter en leden der Kamer van volksvertegenwoordigers te Brussel,

Mijne heeren,

De ondergeteekende ingezetenen der voorgeborghten van de Stad Gent extra muros buyten de Brugsche poorte maken van ouds de afgezonderde wijken uyt bekend als Royghem en de Kerkestraete, en gevoelen sedert lang, doch elken dag hoe meer de noodzakelijckheyd voor hun om bestuurlijk van de stad Gend afgescheiden te worden.

Zij komen eerbiediglijk verzoeken om als een afgezonderde gemeente ingerigt te worden onder de benaminge van Royghem buyten Gend en ingevolge de grenschesydingen voor het heffen der stedelijke belasting jehghens de stad Gend als nu bepaeld.

Hier moeten we verduidelijken dat een groot grondgebied buiten de stads-vesten ('extra muros': buiten de muren) maar binnen de Rietgracht, tot de 'Vrijheid van Gent' behoorde en sinds de Franse Tijd tot de gemeente Gent (Commune de Gand). De 'Rietgracht', de officiële grens met Drongen en Mariakerke, werd in deze zone gevormd door de nog bestaande maar rechtgetrokken Molengracht tussen de Hoosmolen en de Driepikkelstraat in het zuidelijk deel van de Bourgoyen. Van bij de Driepikkelstraat liep de grensgracht tot in de Brugse Vaart en vervolgde zijn loop aan de andere zijde van het kanaal tot aan de Lieve. Het is nu nog altijd de grens met Mariakerke en Wondelgem (postnummers 9030 en 9032). Het was dit welbepaalde, door enerzijds de Rietgracht en anderzijds de stadswallen duidelijk afgegrensde grondgebied dat de nieuw te stichten gemeente Rooigem zou vormen.

Op dezen voet kan de scheyding zeer gemakkelijk zonder eenige stoornis, hindering of schade van wederkanten. Deze scheyding zoude rechtveerdiglijk dienen toegestaen te worden om volgende redenen.

De stad Gend is van hare voorgeborghten door poorten, wallen en mueren reeds afgescheyden.

En die stad was prachtige gebouwen aan het oprichten, had grote nieuwe straten getrokken en kende een sterke bouwactiviteit, terwijl de voorgeborchten achter bleven.

De stad Gend heeft sedert sommige (enige) jaren in haer inwendige prachtige en kostbare gebouwen daergesteld, zoo als de hooge school (bedoeld is de Aula), de Bibliotheek, den grooten franschen schouwburg (de opera), het Paleys van Justitie, het talrijk Garnisoen, den handelsdok Dampoorte, Marcellis ijzeren brugge en verscheyde nieuwe groote straeten. Immers de bouwingsnijverheyd heeft zich binnen Gend van stadswege vooral op eene reusachtige schael uytgebreyd.

De ondergeteekenden inteegendeel, terwijl onder hun een groot getal zich bevinden die slechts door de landbouw bestaen, hoovenierderij enz, kunt (kunnen) nooyt den bouwtrant der stad opvolgen, daer zij van eenen anderen kant onderhevig worden gemaekt aen het militaire servituet, ten aenzien der nieuwe citadelle van Gend, tengevolge van welke servituet telkens dat de citadel zoude gewapend of in staet van verdediging worden gesteld, gelijk zulks tot het jaer 1839 heeft plaets gehad, bij gelegenheyd zouden verbonden zijn hunne gebouwen zonder vergeldinge af te breken. Zoo engelijk (insgelijks) menig een zich daer toe bij notarieele acten jegens het ministerie van oorlog genoodzaakt is geweest te verplichten.

Hier halen de Brugsepoorters een heel belangrijke grief aan. Tot in de jaren 1800 gold inderdaad binnen het schootsveld van de stadsverdediging, in het bijzonder van de toen nog niet zo lang geleden door de Hollanders gebouwde citadel (nu Citadelpark), een militaire servitude (erfdienstbaarheid:verplichting eigen aan een grondperceel in het belang van een ander perceel of in het algemeen belang). Bij gevaar moesten alle visuele hindernissen daaruit verdwijnen: alle huizen moesten omver getrokken worden, bomen en struiken gerooid. Oorspronkelijk gold daar trouwens een bouwverbod. Blijkbaar werd de zone rond Brugsepoort nog steeds aanzien als behorend tot de stadsverdediging. Dit was toch wel absurd aangezien de stadsvesten al sinds de jaren 1780 op bevel van Jozef II geslecht waren. Inerte militaire administratie of misverstand?

Bovendien de bebouwingslust binnen Gend heeft reeds van de eene kant alle de hovenierslanden op geheel Akkerghem, de weyden en meerssen der hooye, der muyde en Dampoorten in bebouwde en bewoonde nieuwe wijken veranderden. Dus al wat hovenier of landbouwer is buyten stads(onlees-

baar) te verhuizen van de voordeelen beroofd welke vastgehecht zijn aen het inwendige beluyk der stad om hem tot den waren landbouwersstand te doen weder keeren.

Tot in de eerste helft van de jaren 1800 bleven er binnen de stadsvesten (ongeveer de huidige stadsring) nog grote onbebouwde zones open. In Ekkergem waren er talrijke hoveniers en groentetelers werkzaam. Denk aan de bijnaam van de Ekkergemnaars: de koolkappers. In de lage Muinkmeersen, in de Binnenheirnis, rond het Nieuwland en bij de Blaisantvest lagen de uitgestrekte bleekmeersen die ook voor het rundvee van de stedelingen gebruikt werden, vooral voor de hooiwinning. Daar was nog amper plaats voor land- en tuinbouw.

En nog meer nieuwigheden brachten de broodwinning van de voorgeborgtenaars in gevaar:

De stad Gend heeft door het inrigten van de ijzeren weg (de spoorweg: chemin de fer) door het plaetsen der statie binnen Gend, alle het verkeer in haer midden getrokken, dewijl de inwoonders der voorgeborgte der Brugsche poorte alle de baeten van het vaeren der Bargien op de Brugschevaert, het vervoer langst de kalseyde wegen geheel en gansch hebben verlooren.

Daer uyt blijkt duydelijk dat de voorgeborgten op zelven van gelijken voet en naer dezelve gelijke schade van administratieve lasten als de stad niet kunnen onderworpen worden. De voorgeborgtenaers zouden zich alreede bij deze aenmerkingen mogen bepalen (beperken) aen (om) de gegrondheyd, de dringendheyd van hun verzoek te staven en Uede(le) hetzelve te laten wettigen.

Maer dit alles is niet genoeg, het bestuur van Gend om uyt de onkosten te geraken welke de voormelde aengroeyende stigtingn vorderen, heeft ten voordeele zijner ingezetenen intra muros (binnen de oude stadsvesten) belastingen inne gevoerd (octroy - regten) waer door de ingezetene onder geteekende extra muros volkomentlijk gelijk gesteld zijn met de vremdelingen en inwoonders der aenpalende buyten gemeenten zoo als Drongen, Mariakerke, Wondelghem, Oostaecker en Ledeberg, enz, enz.

Lusten en lasten werden onrechtmatig en onrechtvaardig verdeeld, zoveel is duidelijk. De Brugsepoorters, authentieke Gentenaars nochtans, moesten dus net als de bewoners van de buitengemeenten octrooirechten betalen om hun vruchten en handelswaren binnen hun eigen (!) stad te mogen voeren of bren-

gen en mee betalen aan de stedelijke belastingen. De voordelige positie van Ledeberg op dat gebied stak de ogen uit. Dat kleine gebiedje was net als Gentbrugge bij de inrichting van de gemeenten in de Franse tijd tot een afzonderlijke gemeente gepromoveerd. Het is niet duidelijk waarom dit gebeurde, terwijl het qua geografische en juridische situatie gelijkaardige gebied buiten de Brugsepoort bij Gent moest blijven. De bewoners daarvan genoten de voordelen van de nabijheid van de stad, moesten wel octrooi betalen, maar waren vrij van stedelijke belastingen.

Ledeberg zeggen wij, Mijne heeren, is het naest aengrenzende voorgeborgte van Gend langst twee verschillige (poorten), de Brusselse en St Lievenspoorte. Ledeberg is voorgeborgte nader aen Gend dan alle andere en zonder tegenspraak van het Gendsche bestuur. Ledeberg was en blijft eene afgezonderde gemeente, vrij van de Gendsche belastingen en gewis uyt Gend meer voordeelen genietende als de ondergeteekenden en geene lasten dragende gelijk zij.

Ook van andere stedelijke voorzieningen bleven de voorgeborgtenaars van de Brugsepoort verstoken:

In de voorgeborgten bestaan geene verlichtingen, geene politie of die men aldus noemen mag. In de voorgeborgten zijn straten, wegen even slecht als in de buyten gemeenten en worden door de aangelanden onderhouden. In de voorgeborgten zijn geene merkten, vleeshuizen of andere gerieflijkheden, waarvan de ondergeteekenden binnen Gend het genot hebben benevens alle vreemden.

En dan is er nog het probleem van de poortsluitingen (in de winter al om half zes, in de zomer om half tien). Hoewel de versterkingen geslecht waren, bleef er rondom de stad een fysieke grens bestaan, vooral gevormd door de bewaard gebleven vroegere vestgrachten. Men kon nog steeds enkel de stad binnen via de poorten, tenzij al zwemmende of per bootje, maar dat probeerden ongetwijfeld enkel de smokkelaars. Die fysieke grenzen waren blijven bestaan omdat de stad een eigen fiscaal regime had en tolleren hief op (vooral) inkomende goederen, zoals beschreven in de artikels over de Dampoort en het Tolhuis in vorige GT nummers. De voorgeborgtenaars moesten bijdragen om de sterk gesteunde uitgaven van de stad te helpen bekostigen.

Aan de ondergeteekenden zijn des avonds de poorten van Gend gesloten en worden niet geopend dan tegen betaling van een regt het welk voor hun bij vervulling van hun kerkelijke pligten, bij ziekten, ongevallen, bij toegang tot de statie van den ijzeren weg bezwaerelijk vallen en eenen drukken den buyten gewoonen last uytmaeken.

Zoolang de voorgeborgten met Gend vereenigd zijn ware het moeyelijk zelfs onmogelijk voor het bestuur van Gend aen de voormelde bezwaeren en willekeurigheden verandering ofte ontlasting toe te brengen, den aenwasenden budget der uytgaven is een al te aenstootelijke hinderpaele daer men aen de voorgeborgtenaers geene rekening houdt op opcenten (opcentiemen) op 'slands belastingen welke zij ten behoeve der stad betalen.

Opnieuw is er de vergelijking met Ledeberg dat feitelijk uit twee voorgeborgten bestaat (buiten de Keizerpoort en buiten de Sint-Lievenspoort) en even dicht bij de stad aansluit als de Brugsepoort.

Hunne nabijheyd der stad kan geene reden zijn om hunne vraeg te verstooten daer zij maer zullen bekomen (gelijk worden aan) benevens de gemeente Ledeberg zonder tegenspraek uyt twee Gendsche voorgeborgten samen gesteld.

Daadwerkelijke opname van het voorgeborgte bij de stad zou een mogelijkheid zijn, maar daar wilde de stad om financiële redenen niet van weten.

De voorgeborgtenaers hebben bij voortdurendheyd gevraagd, verzogt en gesmeekt om binnen Gend geloken (ingesloten) te worden en alsdan bereydwilleglijk alle de lasten der stedelingen te deelen.

Maer niet tegenstaende alle hunne pogingen sedert verscheyde jaren aangewend, weyert het stedelijk bestuur van Gend dit verzoek in te willigen en beweert dat de inluikinge voor haer onmogelijk is.

Geconfronteerd met deze weigering zien de Brugsepoorters geen andere mogelijkheid dan de afscheiding, iets wat de stad trouwens geen nadeel zal bezorgen:

Zij vragen dus, Mijne Heeren, niets dat aen de stad nadeelig zij, er blijft geen anderen toevlugt over als de afzonderinge.

Regt, regtveerdigheyd, belang, het grondbeginsel der gelijkheyd van belastingen, strijden voor hun, en ongetwijfeld zal er van uwen 't wege eene wettige beslissing in den zin van dit verzoek verleend worden, daer mede ook een eynde gesteld zijn aen den willekeurigen en ongelijken toestand der voor-geborgtenaers.

't welk doende zijn ... (volgen de namen van 105 ondertekenaars).

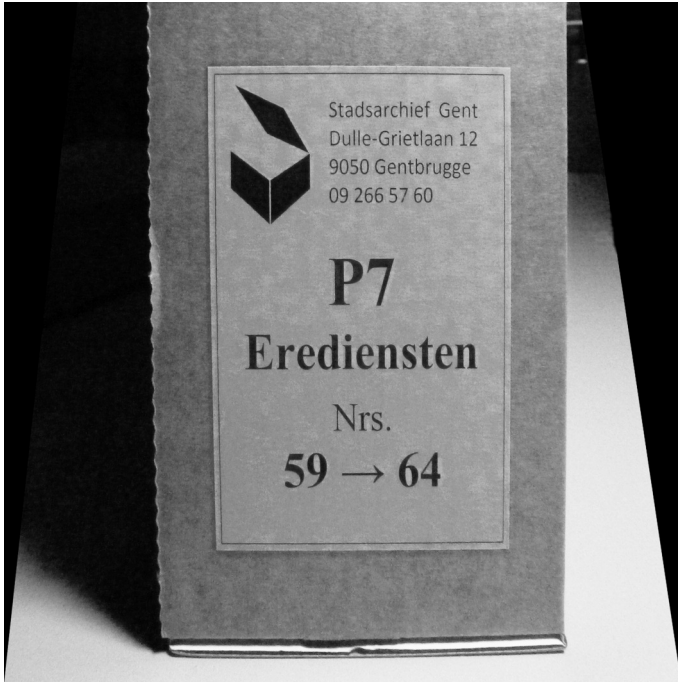
Resultaat?

Over het resultaat kunnen we kort zijn. De Kamer van Volksvertegenwoordigers stuurde het verzoekschrift door naar de provinciegouverneur en die maakte het over aan ... de Gentse gemeenteraad (5). In feite kregen de voor-geborgtenaers nul op het rekwest.

Ze werden afgescheept met de inrichting van een parochie met volwaardig kerkgebouw. Stadsarchitect Roelant kreeg de opdracht een goede locatie te zoeken voor een nieuwe kerk. Het zaaltje waarover de inmiddels opgerichte hulpparochie Sint Jan - Baptist van Sint-Martinus - Ekkergem beschikte was veel te klein. Het werd de bekende nu veel te grote kerk aan het Emilius Seghersplein.

Maar misschien deden petitie van de aard van die opgesteld door onze Brugsepoorters de geesten rijpen. Het besef rees stilaan dat het zo niet verder kon. Uiteindelijk zou het landsbestuur (met inderdaad de Kamer van Volksvertegenwoordigers) via de afschaffing van de octrooien in 1860 tegemoet komen aan de meeste grieven. De hekkens van de octrooipoorten verdwenen. Er werd gezorgd voor betere toegangen. Het uitzwermen van de fabrieken buiten de stadswallen en de aanleg van bijhorende wijken voor de behuizing van de arbeiders, brachten grootscheepse urbanisaties met zich mee, de bestrating verbeterde, enz., maar een stuk(je) frustratie bleef nog lang bestaan.

Rest nog de vraag hoe het komt dat deze toch niet onbelangrijke episode in onze stadsgeschiedenis totaal onbekend bleef. Was het omdat geen enkele rechtgeaarde stedeling (voor zover hij of zij er van afwist) fier was op deze zaak? Niemand kon er eer van halen. Komt nog bij dat de aan de gemeenteraad bezorgde en in dit artikel gebruikte kopie van het verzoekschrift in het Stadsarchief in de reeks P (Eredienst) belandde. Hoe dat kon is ons een raadsel. Was het omwille van de beloofde bouw van de kerk of omdat daarin tellingen van bewoneraantallen per parochie opgenomen werden?

Afb. 7. Zo werd dit stukje Gentse geschiedenis begraven in het Gentse stadsarchief, maar het bleef gelukkig bewaard...

Met dank aan Peter Steurbaut, Dienst Stadsarcheologie, Gent

Noten

- (1) Stadsarchief Gent, reeks P7 nr. 59. De bundels bevatten zeer interessante tellingen van de bewoneraantallen per parochie en per straat opgemaakt door de pastoors op bevel van de provincie.
- (2) Stadsarchief Gent, reeks 153/1 nr. 202, boek W.
- (3) Devriese, L. (1996), Beluiken en huisjescomplexen. Ontstaan en evolutie in het 18de – eeuwse Gent. In: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, jg. 20 nr. 1, p. 8-28. De in tabel 5 aangegeven aantallen voor wijk W omvatten ook een aantal gebouwen in de geografisch duidelijk afgescheiden zone buiten het Scheiergat in de buurt van de Henri Dunantlaan. Het molencomplex met de huizen van de Compagnie Pilzen aan de Overzet telde 18 eenheden en was het grootste in deze administratieve wijk.
- (4) Steyaert, J.J. (1857), *Volledige beschrijving van Gent*, Gent, p 207). Bewoneraantal vermoedelijk gebaseerd op de tellingen per parochie bewaard in de Stadsarchief reeks P7.
- (5) Vluchtige pogingen om hiervan iets terug te vinden in de reeksen Stadsarchief Gent, reeks V7, C11 en C18 bleken vruchteloos.